

วิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

สยาม ราชวัตร*

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า ซึ่งสามารถประมวลได้เป็น ๙ วิธีการ คือ (๑) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยตถาคตโพธิศรัทธา (๒) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีกระบวนการ (๓) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยการเปรียบเทียบ (๔) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยประสบการณ์ (๕) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีสังสารวัฏ (๖) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีโลก ๓ (๓) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีกำเนิด ๔ (๔) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีอภิญญา ๖ และ (๙) วิธีการอ้างเหตุผลด้วยประโยชน์การปฏิบัติ วิธีการอ้างเหตุผลทั้ง ๙ ประการนี้มีความเป็นเหตุเป็นผลตามกรอบตรรกศาสตร์ทั้งตะวันตกและตะวันออก และสามารถสร้างเป็นรูปแบบวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็น ๒ รูปแบบ คือ (๑) รูปแบบวิธีการอ้างเหตุผลเน้นย้ำศรัทธาแก่กลุ่มที่เชื่อโลกหน้า (๒) รูปแบบวิธีการอ้างเหตุผลโต้แย้งกลุ่มที่ไม่เชื่อโลกหน้าทั้ง ๒ รูปแบบ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ทั้งในด้านการเรียนการสอนเรื่องโลกหน้าเชิงเหตุผล และเป็นหลักปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบันต่อไป

คำสำคัญ: วิธีการอ้างเหตุผล, โลกหน้า, พระพุทธศาสนาเถรวาท

Argumentative Methods for the Existence of the Next Life in Theravāda Buddhism Abstract

Theravāda Buddhism employs nine methods in arguing for existence of the next life. They are: [1] Tathāgatabodhisaddhā argument [2] Dependent Origination argument [3] Comparison argument [4] Empirical argument [5] Saṃsāra argument [6] Three worlds argument [7] Four origin of birth argument

* ป.ธ. ๙ ศษ.บ. (การสอนภาษาไทย) รพ.บ. (รัฐประศาสนศาสตร์) ม. สุโขทัยธรรมมาธิราช
อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ) ม. มหิดล
อาจารย์ประจำสาขาวิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

[8] Six abhiññā argument and [9] Pragmatic argument. All nine argumentative methods are rational according to both Eastern and Western logics, and can be categorized into two types: [1] directed at believers [2] directed at non-believers. Both types can be applied to the rational learning and teaching about the next life, and are guiding principles for practice on this matter in the present society.

Keywords: Argumentative Methods, Next Life, Theravāda Buddhism

๑. บทนำ

สภาพสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาลมีข้อถกเถียงทางปรัชญากันมาก เช่น ปัญหาเรื่องโลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง โลกมีที่ที่สุดหรือโลกไม่มีที่ที่สุด ชีพกับสรีระเป็นอันเดียวกันหรือเป็นคนละอย่างกัน เป็นต้น มีพระสูตรหลายพระสูตรในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงปัญหาเหล่านี้ เช่น จูฬมาลากยสูตร เป็นต้น (ม.ม. (แปล) ๑๓/๑๒๒-๖/๑๓๓-๗) มีการโต้แย้งกันเพื่อหาคำตอบประเด็นเรื่อง “อัตตา โลก ชีวิต และชีวิตหลังความตาย” ว่าเป็นอย่างไร มีอยู่อย่างไร เกิดเป็นลัทธิความเชื่อต่างๆ แพร่หลายอยู่ในสมัยนั้น ดังในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค กล่าวว่า “ทิฏฐิ” หรือทรรศนะทางปรัชญาและศาสนาของสังคมอินเดียในสมัยนั้นมีจำนวนมากถึง ๖๒ ลัทธิด้วยกัน (ที.ล. ๙/๒๔-๑๐๔/๑๒-๓๙; ที.ล. (แปล) ๙/๒๔-๑๐๔/๑๑-๓๙) มีเจ้าลัทธิพยายามคิดหาคำตอบ เจ้าลัทธิเหล่านี้แบ่งเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มหนึ่งมีความเชื่อว่าคนเราตายแล้วสูญสิ้นไป เรียกกลุ่มนี้ว่า “อุจเฉททิฏฐิ” อีกกลุ่มหนึ่งเห็นตรงกันข้ามว่าคนเราตายแล้วต้องเกิดอีก ไม่สูญสิ้นไป เรียกกลุ่มนี้ว่า “ลัสสตทิฏฐิ” ลัทธิความเชื่อเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน คือผู้ที่เชื่อว่าตายแล้วสูญ ก็จะมีรูปแบบชีวิตแสวงหาความสุขในขณะที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ให้เต็มที่ เป็นแนวความคิดเชิงวัตถุนิยม (materialistic) มองว่าสิ่งที่มีอยู่จริงนั้น มีอยู่อย่างเดียวคือวัตถุหรือสสาร ส่วนสิ่งที่เป็นนามธรรมไม่ถือว่ามีอยู่จริง พวกนี้จึงปฏิเสธเรื่องนามธรรมทั้งหมด รวมทั้งวิญญาณ พระเจ้า บุญบาป นรกสวรรค์ โลกหน้า ส่วนกลุ่มที่เชื่อว่าตายแล้วมีการเกิดใหม่อีก ก็จะมีรูปแบบชีวิตเคร่งครัดสร้างบุญกุศลเพื่อจะเป็นเสียบงส่งต่อไปให้เกิดในภพภูมิโลกหน้าหลังจากตาย กลุ่มที่เป็นนักบวชให้ความสำคัญกับการทรมานร่างกายอย่างยั้งยวดและบำเพ็ญตบะเพื่อให้บรรลุโมกษะ หลุดพ้นจากความทุกข์ เข้าถึงความเป็นอมตะกับพระเจ้า กล่าวได้ว่าภาพรวมของความเชื่อเรื่องโลกหน้า มีทั้งกลุ่มที่ยืนยันความมีอยู่ของโลก

หน้า โดยเฉพาะกลุ่มศาสนาหลักของอินเดียคือศาสนาพราหมณ์ฮินดู ศาสนาเชน และพระพุทธศาสนา และกลุ่มที่โต้แย้ง ปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้า เช่น กลุ่มปรัชญาจรวาก ลัทธิครูทั้ง ๖ บางลัทธิ กลุ่มวัตถุนิยม เป็นต้น

ความคิดเรื่อง “โลกหน้า” (next life) รวมทั้งการเกิดใหม่” (rebirth) ก็เช่นเดียวกันเป็นปัญหาถกเถียงโต้แย้งกันว่า มีอยู่จริงหรือไม่ เป็นปัญหาที่อยู่เหนือวิสัยของประสาทสัมผัสของมนุษย์ คืออยู่เหนือตา หู จมูก ลิ้น กาย ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นเป็นประจักษ์ในปัจจุบันได้

ประเด็นการยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าของพระพุทธศาสนา แม้จะยอมรับหลักการใหญ่ร่วมกับศาสนาพราหมณ์ฮินดูและศาสนาเชน กล่าวคือ มีแนวความคิดเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏตามผลแห่งกรรม แต่ก็อาจมีข้อแตกต่างกันในประเด็นปลีกย่อยคือ พระพุทธศาสนาไม่เชื่อว่ามีอัตตาหรือตัวตนถาวรอันเป็นแก่นแท้ที่อยู่เบื้องหลังความเปลี่ยนแปลงของร่างกาย อัตตาเป็นเพียงสมมติบัญญัติที่มนุษย์ใช้เรียกเพื่อสื่อสารกันเท่านั้น (ประพันธ์ ศุภษร, ๒๕๕๐: ๒) แนวความคิดเรื่องโลกหน้าหรือตายแล้วเกิดของศาสนาพราหมณ์ฮินดูและศาสนาเชนค่อนข้างไปทางลัสสตทิฏฐิ ส่วนแนวความคิดของกลุ่มจรวากก็ค่อนข้างไปทางอุจเฉททิฏฐิ ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นแนวความคิดที่สุดขั้วทั้ง ๒ แนวความคิด ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ว่าตามหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎกและแปลความตามอักษรก็ตอบได้ว่าโลกหน้ามีอยู่ (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๑: ๑๙๘) โดยเฉพาะในคัมภีร์พระไตรปิฎก พบคำว่า “ปรโลก” แปลว่า “โลกอื่น” หรือ “โลกหน้า” เช่นพระพุทธพจน์ที่ว่า “ธมฺมาจาริ สฺขํ เสติ อสฺมิ โลเก ปรมฺหิ จ” (ม.ม. ๑๓/๙๔-๑๐๖/๓๐-๔๓ แปลความว่า “คนที่มีปกติประพฤติชอบย่อมจะอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า” (ม.ม. (แปล) ๑๓/๙๔-๑๐๖/๓๗-๑๑๖) และบางครั้งก็ใช้คำว่า “สัมปรายิกะ” ซึ่งมีความหมายว่าโลกหน้าเช่นเดียวกัน โลกหน้าหรือโลกเบื้องหน้า คือ โลกที่เลยจากชีวิตนี้ไป ในหลักฐานชั้นอรรถกถา

ให้ความหมายลึกลับประายิกะว่า มีในปรโลก เกิดขึ้นในโลกหน้า หรือชีวิตหน้า (อ.จ.อ. ๒/๑, อิติ.อ. ๑๐๓, อิติ.อ. ๒๑๘ อ้างใน พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๑: ๒๙๘-๙) นอกจากนี้ ยังมีพุทธพจน์ อื่นอีกจำนวนมากที่ระบุถึงโลกหน้า โดยเฉพาะข้อความบาลี ที่พบบ่อยมากที่สุดที่ว่า “กายสุส เกทา ปรมมรณา สุกฺติ สุกฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชิสฺสตี” (ม.ม. ๑๓/๙๖/๓๓) “กายสุส เกทา ปรมมรณา สุกฺติ สุกฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชเยย” (อภิ.วิ. ๓๕/๘๐๙/๓๑๑) แปลว่า “หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์” (ม.ม. (แปล) ๑๓/๙๖/๑๐๐; อภิ.วิ. (แปล) ๓๕/๘๐๙/๕๒๒) และข้อความว่า “กายสุส เกทา ปรมมรณา อปายํ ทฺวคฺคตี วินิปาตํ นิริยํ อุปฺปชฺชิสฺสตี” (ม.ม. ๑๓/๙๕/๓๗๒) “กายสุส เกทา ปรมมรณา อปายํ ทฺวคฺคตี วินิปาตํ นิริยํ อุปฺปชฺชเยย” (อภิ.วิ. ๓๕/๘๐๙/๓๑๑) แปลว่า “หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทฺวคฺคตี วินิปาต นรก” (ม.ม. (แปล) ๑๓/๙๕/๙๙; อภิ.วิ. (แปล) ๓๕/๘๐๙/๕๒๒) โลกหน้าที่ชีวิตทั้งหลายจะไปเกิดนั้นระบุไว้ว่าก็คือภพภูมิทั้งหมด ๓๑ ภูมิ (ขุ.ป. (แปล) ๓๑/๓๗/๑๒๑; ขุ.ธ.อ. ๓/๕๕ ; ขุ.อิตติ.อ. ๓๗/๒๓๗ อ้างใน ปรุตม บัญญัติตัน, ๒๕๕๒: ๓๕๔-๖๒) ทั้งที่เป็นสุคติและทุคติ คือ อบายภูมิ ๔ ประกอบด้วย นรก เปรต อสุรกาย และดิรัจฉาน จัดเป็นทุคติภูมิ ส่วน มนุษย์ภูมิ ๑ ได้แก่โลกมนุษย์ เทวภูมิ ๖ ชั้น รูปภูมิ ๑๖ และสุตทายอรุภูมิอีก ๔ ชั้น จัดเป็น สุคติภูมิ (ที.อ. ๑/๒๑๕ , ม.อ. ๒/๒๖๙) ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งถือเป็นหลักฐานสำคัญที่สุดทาง พระพุทธศาสนา มีข้อความกล่าวถึงโลกหน้าไม่ว่าจะเป็น นรกและสวรรค์ไว้มาก ทุกครั้งที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงโลกหน้าไม่ว่าจะเป็นนรกหรือสวรรค์จะมีบทสรุปแสดงถึงบทลงโทษ ประมาทไม่ให้อุทิศทำความชั่วและแสดงให้เห็นคุณค่าของ ความดี และเมื่อประทับอยู่ในโอกาสอันควรจะตรัสพรรณนาลักษณะ ของนรกสวรรค์ไว้อย่างพิสดาร

ความเชื่อเรื่องความมีอยู่ของโลกหน้าอาจจะไม่ เป็นปัญหาสำหรับกลุ่มชาวพุทธผู้เชื่อในปัญญาตรัสรู้ของ พระพุทธเจ้า แต่เวลาที่จะสื่อสารเรื่องนี้ออกไปหรือโน้มน้าว

ให้ผู้อื่นที่อยู่นอกพระพุทธศาสนาเชื่อตาม มีความจำเป็น อย่างยิ่งที่จะต้องหาเหตุผลหรือวิธีการต่างๆ มายืนยัน มาอธิบาย เมื่อศึกษาในประเด็นนี้ ก็พบว่าการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกทั้งสมัย พุทธกาลและสมัยหลังพุทธกาล พระพุทธศาสนาก็ถูกลัทธิ อื่นหรือกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยท้าทายโต้แย้งแนวความคิดของ พระพุทธศาสนาเรื่องโลกหน้าของ รวมทั้งการเกิดใหม่ในโลก หน้าในสภาพที่ไร้อดีต มีการโต้แย้งและตั้งคำถามเพื่อ หักล้างคำสอนของพระพุทธศาสนา (Coward, 1995: 89) ทั้งพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกก็ใช้วิธีการอ้างเหตุผลต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องโลกหน้าซึ่งเป็นนามธรรม เช่น กรณีพระเจ้าปายาลิกับพระกุมารกัสสปะ ปราภฏอยู่ใน ปายาลิสูต และกรณีพระยามิลินท์กับพระนาคเสนในคัมภีร์ มิลินทปัญญา เป็นต้น

หลักฐานในปายาลิสูต (ที.ม. ๑๐/๔๐๖-๔๑/๒๖๙-๙๗, ที.ม. (แปล) ๑๐/๔๐๖-๔๑/๓๔๑-๓๗๒) ระบุไว้ว่า พระกุมาร กัสสปะได้ใช้วิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลก หน้าของพระพุทธศาสนา โดยทรงโต้แย้งพระเจ้าปายาลิที่ ไม่ทรงเชื่อว่าโลกหน้ามีอยู่จริง เนื่องจากพระเจ้าปายาลิ นับถือลัทธินัตถิกทิวลิว ไม่เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม นรกสวรรค์ โลกหน้า และชีวิตหลังความตาย พระเจ้าปายาลิได้ทรง พิสูจน์ทดลองความเชื่อของพระองค์ที่ว่า “โลกหน้าไม่มี โอบปาติกลัทธิไม่มี ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำได้และทำชั่วไม่มี” (ที.ม. (แปล) ๑๐/๔๐๗/๓๔๑) ในรูปแบบเชิงประจักษ์ทรง ทดลองกับมนุษย์และยืนยันความเชื่อของตนว่าถูกต้องกว่า พระกุมารกัสสปะทรงเป็นตัวแทนพระพุทธศาสนาได้ทรง โต้แย้งความคิดของพระเจ้าปายาลิโดยใช้วิธีการอุปมา โวหาร ๑๔ ข้อ อธิบายเชิงเปรียบเทียบให้พระเจ้าปายาลิทรง เข้าใจถูกต้อง และวิจารณ์พระเจ้าปายาลิวาทรงใช้เครื่องมือ พิสูจน์ผิดประเภท ส่วนในคัมภีร์มิลินทปัญญา (ปุย. แสงฉาย, ๒๕๑๘; พระมหาปิฎกจุฬากัณฑ์, ๒๕๓๖) ก็เป็นหลักฐานหนึ่ง หลังสมัยพุทธกาลที่ใช้วิธีการอ้างเหตุผลอธิบายยืนยันความมี

อยู่ของโลกหน้าให้แก่ผู้ที่มีความคิดเห็นตรงกันข้าม พระยามิลินท์หรือกษัตริย์เมเน็นเดอร์ (Menander) ทรงเป็นกษัตริย์ผู้สนพระทัยด้านปรัชญาตะวันออกอย่างจริงจัง มีพระอุปนิสัยใฝ่แสวงปัญญาและทรงเป็นนักโต้วาทีที่ชาญฉลาด ได้ทรงโต้แย้งประเด็นทางพระพุทธศาสนา ทรงตั้งประเด็นปัญหาเรื่องโลกหน้า ชีวิตหลังความตาย การเกิดใหม่ กับพระนาคเสน และพระนาคเสนก็ได้ใช้วิธีการอ้างเหตุผลเปรียบเทียบคือใช้อุปมาอุปไมยโต้แย้งกับพระยามิลินท์จนพระยามิลินท์ทรงบังเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องได้ เหล่านี้คือหลักฐานที่พระพุทธศาสนาพยายามหาเหตุผลต่างๆ มา

ยืนยันและสนับสนุนแนวความคิดเรื่องความมีอยู่ของโลกหน้าอันเป็นเรื่องจริงซึ่งนามธรรมให้เข้าใจได้ในชีวิตปัจจุบัน แม้ว่าแนวความคิดเรื่อง “โลกหน้า” จะเป็นที่ยอมรับของศาสนาหลักๆ ไม่ว่าจะเป็ศาสนาพราหมณ์ฮินดูศาสนาเซน และพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาหลักของกลุ่มศาสนาอินเดีย และโดยเฉพาะพระพุทธศาสนามีหลักฐานยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าตามตัวอักษรในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองจำนวนมาก ในปัจจุบันนักวิชาการทางจิตวิทยาก็ได้สนใจศึกษาเรื่องการเกิดใหม่กันมาก เช่น ศาสตราจารย์ ดร.เอียน สตีเวนสัน (Stevenson, 1974, 1975 อ้างในพระธรรมปิฎก, ๒๕๔๑: ๑๙๖ และนางเยาว์ ชาญณรงค์, ๒๕๓๘: ๑๐๕) เป็นต้น ผลการศึกษาวิจัยพบว่า การเกิดใหม่มีจริง โดยศึกษาจากบุคคลที่ระลึกชาติได้ กระนั้นก็ตาม ก็ไม่อาจทำให้ผู้สงสัยซึ่งอยู่ในสิ่งแวดล้อมและกระแสแห่งเหตุผลและวิทยาศาสตร์เชื่ออย่างสนิทใจได้ จึงเกิดคำถามและข้อสงสัยว่า โลกหน้าที่ว่านั้นมีอยู่จริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่ มีอยู่อย่างไร เมื่อเกิดคำถามเชิงเหตุผลเกี่ยวกับความมีอยู่ของโลกหน้านั้น ตามหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองอื่นๆ พระพุทธศาสนาก็มีการใช้วิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าเช่นกันเพื่อให้ผู้ถามปัญหาเหล่านั้นเกิดความมั่นใจ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการทราบว่า สังคมอินเดียสมัยโบราณ

มีแนวความคิดและวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันและโต้แย้งความมีอยู่ของโลกหน้าอย่างไร พระพุทธศาสนามีแนวความคิดและวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าอย่างไร และพระพุทธศาสนาเถรวาทสามารถประมวลและสร้างรูปแบบการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าอย่างไร เพื่อให้พุทธศาสนิกชนเกิดความเข้าใจเรื่องโลกหน้าอย่างมีเหตุมีผล คลายความสงสัยของผู้คนที่อยู่ท่ามกลางวัฒนธรรมแห่งเหตุผล โดยผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดแต่ละประเด็นเป็นข้อๆ ดังนี้

๒. แนวความคิด และวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันและปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้าของกลุ่มศาสนาและปรัชญาต่างๆ ในสังคมอินเดียโบราณ

ประเด็นเรื่อง “โลกหน้า” เป็นความคิดกระแสหลักในสังคมอินเดียโบราณ มีทั้งกลุ่มที่ปฏิเสธและยืนยันความมีอยู่จริงของโลกหน้า กลุ่มที่เชื่อว่าไม่มีโลกหน้า เช่น กลุ่มจารวาก กลุ่มลัทธิครุฑทั้ง ๖ บางลัทธิ และกลุ่มพระเจ้าปายาสี ส่วนกลุ่มที่เชื่อว่ามีโลกหน้า เช่น ศาสนาพราหมณ์ฮินดูพระพุทธศาสนา และศาสนาเซน แต่ละกลุ่มมีแนวความคิดและใช้วิธีอ้างเหตุผลเพื่อปฏิเสธและยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าที่แตกต่างกันดังนี้

กลุ่มปรัชญาจารวาก

เป็นกลุ่มที่ปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้าอย่างชัดเจน กลุ่มนี้มีความเชื่อว่า จิตหรือวิญญาณเป็นสิ่งไม่มีอยู่จริง แต่เป็นผลผลิตที่ของธาตุทั้ง ๔ ที่รวมกันอย่างลงตัว มนุษย์เกิดหนึ่งเดี๋ยวและตายหนึ่งเดี๋ยว เมื่อปฏิเสธเรื่องจิตและวิญญาณแล้วก็ถือว่าปฏิเสธเรื่องโลกหน้าไปด้วย ส่วนการอ้างเหตุผลเพื่อปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้า กลุ่มปรัชญาจารวากจะเน้นที่ “ประจักษ์นิยม” คือ ความรู้ความจริงต้องเกิดจากประสบการณ์เท่านั้น สิ่งใดที่ประจักษ์

ด้วยประสาทสัมผัสไม่ได้ ก็ชื่อได้ว่าเป็นสิ่งไม่มีอยู่ กรณีเรื่องโลกหน้าก็เช่นเดียวกัน ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่อยู่จริง เพราะมองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้ กลุ่มปรัชญาจารย์จึงให้ความสำคัญกับชีวิตแบบวัตถุนิยมที่เน้นชีวิตนี้เพียงอย่างเดียว

กลุ่มลัทธิครูทั้ง ๖

เป็นอีกกลุ่มที่ปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้า มีจำนวนครู ๔ คนที่มีแนวความคิดปฏิเสธโลกหน้า ประกอบด้วย

- ๑) ปุณณกัณโธ
- ๒) มัคขลิโคสาละ
- ๓) อชิตเกสสัมพล
- ๔) ปุทฺธกัจจายนะ

ครูเหล่านี้มีแนวความคิดแบบประจักษ์นิยมเน้นความจริงที่สัมผัสได้เท่านั้น ส่วนวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้า เน้นวิธีการแบบ “ประจักษ์นิยม” การดำเนินชีวิตตามแนวทางกลุ่มนี้ จะเน้นการดำเนินชีวิตแบบ “วัตถุนิยม” ให้ความสำคัญกับวัตถุและชีวิตที่ยังเป็นอยู่ในโลกปัจจุบันนี้มากที่สุด

กลุ่มพระเจ้าปายาลิ

เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้า มีแนวความคิดแบบ “นัตถิกทฤษฎี” มีความเชื่อว่า ไม่มีโลกหน้านอกจากโลกนี้เท่านั้น ไม่มีโอปปาติกสัตว์หรือนรกลสวรรค์ ไม่มีผลของกรรมดีกรรมชั่ว สำหรับวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้าจะใช้วิธีการแบบประจักษ์นิยมเช่นเดียวกัน วิธีการที่พระองค์ใช้มีลักษณะเหมือนวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน คือมีขั้นตอนการตั้งสมมุติฐาน ขั้นตอนรวบรวมข้อมูล และขั้นตอนสรุปผลการทดลอง หลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกพระเจ้าปายาลิทรงใช้วิธีการพิสูจน์ความไม่มีอยู่ของโลกหน้า ๘ วิธีการด้วยกัน

กลุ่มศาสนาพราหมณ์ฮินดู

เป็นกลุ่มความเชื่อใหญ่ในสังคมอินเดียสมัยโบราณที่ยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในมิติสถานที่รองรับกรรมดีกรรมชั่วของสรรพสัตว์ทั้งหลาย หลักฐานคำสอนเรื่องโลกหน้าจะพบในคัมภีร์พระเวทอันเป็นคัมภีร์หลัก ที่เน้นหลักเรื่องชีวิตหลังความตาย และในคัมภีร์ชั้นรองต่อมา คือคัมภีร์อุปนิษัต ที่เน้นเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดอย่างเป็นระบบ ในคัมภีร์ภควัทคีตาและในสำนักปรัชญาฮินดูทั้ง ๖ สำนัก ส่วนวิธีการอ้างเหตุผลเป็นแบบนิรนัยเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าจะอ้างไปที่อำนาจสูงสุดของพระเจ้าซึ่งเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งบนโลกนี้ซึ่งรวมทั้งความมีอยู่ของโลกหน้าด้วย

กลุ่มศาสนาเซน

เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า ศาสนาเซนเชื่อว่าภายในร่างกายมนุษย์นี้มีสิ่งที่เป็นอมตะอย่างหนึ่ง เรียกว่า “ชีวะ” สิ่งนี้จะไม่มีวันตาย และจะไม่สูญหายไปไหนแม้ว่าร่างกายจะสลายตายไปก็ตาม ชีวะนี้ก็ยังคงอยู่เพื่อไปเกิดใหม่อีกต่อไป ส่วนวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าศาสนาเซนจัดโลกหน้าที่เหล่าสัตว์เวียนว่ายไปเกิดนั้นให้อยู่ในกลุ่ม “อชีวะ” ประเภท “อโลกกากาศ” โดยใช้วิธีการอนุมานเปรียบเทียบให้เห็นถึงความมีอยู่ของโลกหน้า

๓. แนวความคิดและวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา โลกหน้าเป็นสถานที่ที่ได้รับการยืนยันไว้ตามตัวอักษรในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า “มีจริง” ในทัศนะของพระพุทธศาสนามีเหตุผลหลายประการที่สามารถยืนยันได้ว่า “โลกหน้ามีจริง” โลกหน้า คือ สถานที่ที่หมู่สัตว์ทั้งหลายไปเกิดใหม่หลังจากตายแล้ว พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า “ปรโลก” อยู่เป็นประจำ เมื่อตรัสสอนถึงหลัก

ความดีและความชั่ว ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีหลักฐานจำนวนมากที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องโลกหน้า โดยเฉพาะหลักคำสอนเรื่อง “สังสารวัฏ” เป็นแนวความคิดที่อธิบายถึงกระบวนการเวียนว่ายตายเกิดหรือการเกิดใหม่ของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

กระบวนการเกิดใหม่ในโลกหน้ามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับหลักจิต หลักกรรม และหลักภพภูมิ พระพุทธศาสนามีคำอธิบายว่า จิตเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการกระทำกรรมเป็นตัวสะสมพลังกรรมและรักษาผลแห่งกรรมไว้ โดยเฉพาะเรื่องภวังคจิต หรือ จิตที่เป็นพื้นอยู่ระหว่างปฏิสนธิกับจิตตั้งแต่เกิดจนถึงตาย มีหน้าที่จำเพาะในการสั่งสมผลกรรมและอำนาจกรรมนี้เป็นตัวกำหนดการไปเกิดใหม่ที่แตกต่างกัน ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและผลแห่งกรรมที่ต่างกัันนั้น มีหลักฐานแสดงไว้ในพระไตรปิฎกหลายสูตร เช่น กุกกุรวาทิกสูตร จุฬกัมมวิภังคสูตร มหากัมมวิภังคสูตร เป็นต้น และคัมภีร์ชั้นรอง เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรคอันเป็นต้นแบบการอธิบายกรรมทั้ง ๑๒ ประการ นอกจากนี้ยังมีการอธิบายเรื่องภพภูมิอันเป็นสถานที่รองรับการเกิดใหม่ในโลกหน้า จำแนกโดยย่อเป็น ๓ ภูมิ คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ จำแนกโดยละเอียดแบ่งออกเป็น ๓๑ ภูมิ การแสดงเรื่องภพภูมิอาจเรียกได้ว่าเป็นทฤษฎีจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท หลักคำสอนต่างๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นหลักฐานที่ยืนยันความมีอยู่จริงของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท

แม้ว่าแนวความคิดเรื่องโลกหน้าจะได้รับการยืนยันว่ามีอยู่จริงตามหลักฐานตัวอักษรที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองต่างๆ กระนั้นก็ตามไม่อาจทำให้ผู้สงสัยซึ่งอยู่ในกระแสแห่งเหตุผลและวิทยาศาสตร์เชื่ออย่างสนิทใจได้ จึงเกิดคำถามหรือข้อสงสัยมากมายว่าโลกหน้าที่ว่านั้นมีอยู่จริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่ มีอยู่อย่างไร เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองก็พบว่า พระพุทธศาสนามีการใช้วิธีการอ้างเหตุผลโต้แย้ง

คำถามต่างๆ เพื่อยืนยันความมีอยู่จริงของโลกหน้า ซึ่งผู้วิจัยประมวลไว้ได้ ๙ วิธีการ ประกอบด้วย

๓.๑ วิธีการอ้างเหตุผลด้วยตถาคตโพธิศรัทธา

วิธีนี้ถือเป็นการอ้างเหตุผลแบบมาตรฐานของพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการอ้างเหตุผลบนฐานของความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หลักฐานต่างๆ พระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่าโลกหน้า นรก สวรรค์ เป็นสิ่งมีอยู่จริงในระบบสังสารวัฏ เมื่อโลกหน้าไม่อาจพิสูจน์ให้ประจักษ์ได้ ก็ต้องอาศัยศรัทธา พระพุทธศาสนาเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือมากที่สุด เพราะเป็นบุคคลที่มีปัญญาพอที่เราจะฝากปัญญาไว้กับพระองค์ และเพราะพระองค์ทรงพูดแต่ความจริง ทรงมีความปรารถนาดี ฉะนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่ามีโลกหน้า ก็เป็นเหตุผลที่เราจะเชื่อในสิ่งที่พระองค์ตรัสบอก

๓.๒ วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีกระบวนการ

วิธีนี้เป็นการยืนยันบนหลักการว่าด้วยเหตุและผล เมื่อมีเหตุเกิดขึ้น ก็ต้องมีผลตามมา เมื่อผลปรากฏ ก็แสดงว่ามีเหตุเกิดขึ้นก่อน เช่นเดียวกันในเมื่อโลกนี้เป็นสิ่งประจักษ์ถือว่าเป็นผล ก็แสดงให้ทราบว่ามีสาเหตุทำให้โลกนี้เกิดขึ้นและการเกิดของสรรพสัตว์ทั้งหลายที่มีความแตกต่างกันก็คือสาเหตุทั้งหลายในชาติหรือภพที่ผ่านมา มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเกิดมาในโลกนี้ เนื่องจากได้สร้างเหตุปัจจัยไว้ในภพภูมิต่างๆ ที่ตนได้อาศัยมาก่อน และเหตุในโลกนี้ก็จะส่งผลต่อไปในโลกหน้าตราบเท่าที่ยังมีกระแสแห่งการเวียนว่ายตายเกิด การอ้างเหตุผลยืนยันว่าโลกหน้ามีบนฐานความคิดที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี” ฉะนั้นมีโลกนี้ ก็ยืนยันโลกหน้า

๓.๓ วิธีการอ้างเหตุผลด้วยการเปรียบเทียบ

วิธีนี้เป็นวิธีการอ้างเหตุผลที่พบมากที่สุด ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระไตรปิฎก เช่น ปายาสสูตร การอ้างเหตุผลแบบนี้เป็นวิธีการสร้างความรู้ใหม่โดยอาศัยการเปรียบเทียบกับความรู้เก่าที่เป็นจริงซึ่งมีอยู่ก่อนแล้วเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงการมีอยู่จริงของโลกหน้า

๓.๔ วิธีการอ้างเหตุผลด้วยประสบการณ์

วิธีนี้เป็นวิธีการหาความจริงแบบอุปนัยซึ่งมีลักษณะเป็น “ประสบการณ์นิยม” กล่าวคือความรู้ที่จริงต้องเป็นความรู้ที่ผ่านประสาทสัมผัสเท่านั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทก็ใช้วิธีการอ้างเหตุผลลักษณะนี้เพื่อยืนยันความมีอยู่จริงของโลกหน้า เช่น ประสบการณ์การเห็นโลกหน้าของพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกทั้งหลาย เป็นต้น แม้ในทางตรรกศาสตร์ การอ้างสิ่งใดก็ตามที่ไม่ใช่สาธารณะ จะมีน้ำหนักน้อย แต่ไม่ได้หมายความว่าตรรกศาสตร์ปฏิเสธความเป็นไปได้ที่จะมีใครบางคนในโลกนี้มีญาณพิเศษทำให้ล่วงรู้บางสิ่งในโลกหน้าที่คนธรรมดาทั่วไปไม่สามารถล่วงรู้ได้ การอ้างประสบการณ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นการเปิดทางให้พิสูจน์ในสิ่งที่ล่วงเลยประสาทสัมผัสออกไป เป็นประสบการณ์ทางจิตที่ได้จากการฝึกฝนจิตจนชำนาญ

๓.๕ วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีสังสารวัฏ

วิธีนี้เป็นการอ้างถึงจำนวนหมู่สัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายตายเกิดในจักรวาลนี้ เป็นการเคลื่อนย้ายไปเกิดระหว่างโลกภพภูมิต่างๆ หมุนเวียนสลับเปลี่ยนกันไปตามอำนาจกรรมของแต่ละคน บางโลกมีจำนวนประชากรมาก บางโลกมีจำนวนประชากรน้อย ถ้าคนเราตายแล้วเกิดจริงเมื่อตายไปเท่าใดก็ควรเกิดเท่านั้น แต่ทำไมในปัจจุบัน คนจึงเกิดมากกว่าแต่ก่อนมาก วิญญาณมาจากไหน ตามหลัก

พระพุทธศาสนาให้คำตอบที่เป็นเหตุเป็นผลว่า วิญญาณมีมาก และมีมากอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังพุทธพจน์ว่า วิญญาณหาที่สุดไม่ได้ (ที.ส. (แปล) ๙/๘๙/๓๖) วิญญาณดวงหนึ่งก็คือชีวิตหนึ่ง วิญญาณนี้ก็คือจิต และจิตนี้เป็นตัวไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ตามพลังแห่งกรรมดีกรรมชั่วที่ผู้นั้นทำไว้ จิตหรือวิญญาณนี้จะเรียกว่าชีวิตก็ได้ ไม่ใช่มีอยู่ในโลกมนุษย์เท่านั้น แต่ยังมีอยู่ในโลกหรือในภพภูมิอื่นๆ อีกเป็นจำนวนนับไม่ถ้วน วิญญาณเหล่านี้มีการถ่ายเท เคลื่อนย้ายจากโลกหนึ่งไปยังอีกโลกหนึ่ง หรือจากภูมิหนึ่งไปยังภูมิหนึ่งตามพลังกรรมของสัตว์โลกนั้นๆ ฉะนั้นวิญญาณจากโลกนี้จึงไปเกิดในโลกอื่นได้ และในทำนองเดียวกัน วิญญาณหรือชีวะจากโลกอื่นก็มาเกิดในโลกนี้ได้เช่นกัน การอ้างเหตุผลแบบสังสารวัฏโดยถือเอาจำนวนของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ก็ใช้เป็นเหตุผลที่ยืนยันความมีอยู่จริงของโลกหน้าได้

๓.๖ วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีโลก ๓

วิธีนี้เป็นการอ้างถึงความมีอยู่ของหมู่สัตว์ทั้งหลายใน ๓ โลก อันประกอบด้วย โลกที่หนึ่งคือสังขารโลก ได้แก่สภาวะธรรมต่างๆ ที่เกิดดับตามเหตุปัจจัย โลกที่สองคือสัตว์โลก คือโลกของหมู่สัตว์ที่อยู่ในภพภูมิต่างๆ โลกที่สามคือโอกาสโลก ได้แก่จักรวาลทั้งหมด พระองค์ก็ได้ปฏิเสธความมีอยู่โลกอื่น มีบางครั้งทรงนำเสนอโลกภายนอกอันเป็นสถานที่อยู่ เช่นในจูฬนิกายสูตร (อง. พุท. (แปล) ๒๐/๘๑/๓๐๓) พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงความมีอยู่ของโลกภายนอก ไม่ใช่จะมีเฉพาะโลกนี้เท่านั้น ยังมีโลกอื่นอีกมาก ในจักรวาลนี้มีโลกจำนวนมาก และในจักรวาลอื่นๆ ก็ยังมีโลกอื่นอีกจำนวนเหลือจะคณานับ สอดคล้องกับแนวความคิดทางวิทยาศาสตร์ที่ระบุว่า เอกภพมีขนาดกว้างใหญ่ไพศาล ยังมีความจริงเกี่ยวกับโลกอื่นและจักรวาลหรือดาราจักรอื่นอีกมากนอกจากทางช้างเผือกที่นักวิทยาศาสตร์ยังไม่ล่วงรู้ เพราะฉะนั้นจึงไม่สามารถกล่าวได้ว่า “ดาวดวงนี้เท่านั้นมีมนุษย์หรือสัตว์โลกอยู่ ดาวดวงอื่นๆ ไม่มีสัตว์โลก” เพราะ

ยังไม่มี การพิสูจน์ว่ามีหรือไม่มี จึงไม่มีเหตุผลเพียงพอที่จะพูดอย่างนั้น ในดาวอื่นๆ หากมีอุณหภูมิต่ำหรือปัจจัยต่างๆ เหมาะสมแล้ว ก็ต้องมีสัตว์โลกเกิดอยู่บนโลกหรือบนดาวดวงนั้น เท่ากับว่า ได้ยืนยันว่าโลกอื่นมีอยู่จริงในจักรวาลนี้ และในจักรวาลอื่น

๓.๗ วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีกำเนิด

๔

วิธีนี้เป็นวิธีการอ้างเหตุผลแบบประจักษ์ว่า กำเนิดของหมู่สัตว์มีอยู่ ๔ ประเภท คือ ๑) ชลาพุชะ คือ เกิดในครรภ์ ๒) อัณฑชะ คือ เกิดในไข่ ๓) สังกษชะ คือ เกิดในถ้ำโคลิ่งปรก ๔) โอปปาติกะ คือ เกิดผุดโตขึ้นทันที กำเนิด ๓ ประเภทแรก สามารถเห็นได้ด้วยตาเนื้อ ปรากฏอยู่ในโลกนี้ การเกิดที่แตกต่างกันเนื่องจากมีเหตุและเหตุปัจจัยที่ต่างกัน เหตุปัจจัยนี้ก็คือผลกรรมที่กระทำไว้ในอดีตชาติแล้ว ส่งผลมายังโลกหน้าที่เป็น การเกิดใหม่ ความเป็นเหตุเป็นผลในการนำทฤษฎีกำเนิด ๔ นี้ มาเป็นวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนา ประเด็นอยู่ที่การนำเข้าสู่กระบวนการแห่งประจักษ์นิยม ถ้ารับรู้ประจักษ์แจ้งได้แสดงว่าเป็นจริงมีอยู่จริง ความเป็นเหตุเป็นผลในที่นี้คือ หมู่สัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่สังสารวัฏนี้ต้องอยู่ในกำเนิดใดกำเนิดหนึ่งแน่นอน สังเกตจากโลกที่เราอาศัยอยู่ ก็พบว่าสัตว์ทั้งหลายมีกำเนิดที่แตกต่างกันจริง เป็นสิ่งที่สังเกตเห็นได้

๓.๘ วิธีการอ้างเหตุผลด้วยทฤษฎีอภิญญา

๖

วิธีการอ้างเหตุผลแบบนี้ จัดเข้าในการอ้างเหตุผลแบบ “อุปนัย” ตามหลักตรรกศาสตร์ตะวันตก และจัดเข้าใน “ศัพทประमाण” ตามหลักตรรกศาสตร์ตะวันออก เป็นวิธีที่เน้นการอ้างประสบการณ์พิเศษของบุคคล แม้จะพิสูจน์ความมีอยู่ของโลกหน้าในเชิงประจักษ์ให้เห็นได้ยาก

ก็ไม่ใช่เหตุผลที่จะปฏิเสธว่าไม่มีโลกหน้า พระพุทธศาสนาเสนอเครื่องมือทางศาสนาเพื่อพิสูจน์ความมีอยู่ของโลกหน้า เป็นเครื่องมือที่เลยประจักษ์ออกไปคืออำนาจของจิต เรียกว่า “อภิญญา” อภิญญาเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพในการเข้าถึงและเห็นแจ้งการเวียนว่ายตายเกิดของหมู่สัตว์ทั้งหลาย และเป็นเครื่องยืนยันถึงความมีอยู่จริงของโลกหน้าที่พิสูจน์ได้ด้วยตนเอง การที่กลุ่มประจักษ์นิยมพิสูจน์ความเชื่อเรื่องโลกหน้าด้วยเครื่องมือทางประสาทสัมผัสแล้ว และสรุปว่า ไม่มีโลกหน้านั้น เป็นการด่วนสรุปเกินไป ควรเปิดโอกาสฟังเหตุผลทางนามธรรมดูบ้าง ซึ่งทางพระพุทธศาสนา ก็เสนอให้พิสูจน์ด้วยเครื่องมือที่พหุ มีตาทิพย์อันเป็นเครื่องมือสำหรับประสบการณ์พิเศษเหนือสามัญวิสัยของมนุษย์ทั่วไป

๓.๙ วิธีการอ้างเหตุผลด้วยประโยชน์ของการปฏิบัติ

การอ้างเหตุผลลักษณะนี้ย่อมสุดแท้แต่ผลของความเชื่อในเชิงปฏิบัติของแต่ละบุคคลว่าทำแล้วเกิดผลดีหรือเกิดประโยชน์หรือไม่ ถ้ามว่า การอ้างเหตุผลด้วยประโยชน์ของการปฏิบัติมีเหตุผลหรือไม่ที่จะใช้ยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า จัดอยู่ในรูปการอ้างเหตุผลแบบ “อุปนัย” ตามแนวตรรกศาสตร์ตะวันตก เพราะเป็นการเน้นการปฏิบัติทดลองให้เกิดประจักษ์ด้วยตัวของปฏิบัติเอง จุดมุ่งหมายของการอ้างเหตุผลลักษณะนี้ไม่ได้อยู่ที่การพิสูจน์ว่าโลกหน้ามีอยู่จริงหรือไม่ และไม่ได้บังคับให้เชื่อตามหรือไม่เชื่อตาม แต่ต้องการให้เหตุผลว่าถ้าปฏิบัติตามความเชื่อเรื่องโลกหน้าแล้วจะเกิดผลอย่างไร ถ้าไม่ปฏิบัติตามจะได้รับผลเสียอย่างไรมากกว่า ให้ผู้ฟังได้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเองอย่างรอบด้านว่าควรจะเชื่อหรือไม่ เมื่อพิจารณาด้วยเหตุผลรอบด้านแล้ว มีเหตุผลที่ควรเชื่อมากกว่า เกิดผลดีและประโยชน์ต่อชีวิตมากกว่าการไม่เชื่อ จึงสมควรที่เชื่อและปฏิบัติตามความเชื่อเรื่องโลกหน้า ทำชีวิตปัจจุบันที่มีอยู่นี้

ให้ดีที่สุด สร้างเหตุปัจจัยฝ่ายดีให้มากที่สุด ดังนั้น ประโยชน์ของการปฏิบัติจึงใช้เป็นเหตุผลในการยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า

๔. เปรียบเทียบพระพุทธศาสนากับกลุ่มศาสนา และปรัชญาต่างๆ ในสังคมอินเดียสมัยโบราณ

เมื่อเปรียบเทียบพระพุทธศาสนากับกลุ่มศาสนา และปรัชญาต่างๆ ในสังคมอินเดียสมัยโบราณ ผู้วิจัยพบว่า กลุ่มที่ยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า ทั้งพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ฮินดู และศาสนาเชนมีแนวความคิดที่เหมือนกัน คือต่างก็ยอมรับเรื่อง “สังสารวัฏ” หรือ “ระบบการเวียนว่ายตายเกิด” ของหมู่สัตว์ทั้งหลาย トラบใดที่ยังมีกิเลสและกรรมอยู่ก็ยังคงเวียนว่ายตายเกิดอยู่ คือตายแล้วก็ต้องไปเกิดใหม่ในโลกหน้าต่อไปเรื่อยๆ การเกิดใหม่มีความสัมพันธ์กับหลักกรรม แรงกรรมเป็นตัวผลักดันให้มีการเกิดใหม่ที่แตกต่างกันไป กรรมดีก็จะไปสู่สุคติสถาน กรรมชั่วก็จะไปสู่ทุคติสถาน ส่วนประเด็นที่แตกต่างกันคือ ศาสนาพราหมณ์ฮินดูและศาสนาเชนเชื่อในความอมตะไม่เปลี่ยนแปลง ความมี “อัตตา” ตัวตนเที่ยงแท้ของชีวาตมัน หรือชีวะที่จะไปเกิดใหม่ ในขณะที่พระพุทธศาสนาปฏิเสธความเที่ยงแท้ หรือ ความมี “อัตตาถาวร” ของจิตหรือวิญญาณ จิตในพระพุทธศาสนา เป็น “อนัตตา” ไม่มีตัวตนเที่ยงแท้ถาวร มีแต่กระบวนการสืบต่อเนื่องกันเป็นกระแสตลอดเวลา จิตเกิดดับต่อเนื่องกันเป็นสายโซ่ เรียกว่า “กระแสจิต” ภาวะที่จิตเกิดดับสืบต่อเนื่องกันเป็นกระแสนี้เรียกว่า “สันตติ” ถึงแม้ว่าจิตจะเกิดดับทุกขณะ แต่ผลกรรมก็จะไม่สูญหายไปพร้อมกับการดับของจิตแต่ละดวง เพราะจิตจะส่งผลกระทบให้จิตดวงใหม่เก็บรักษาต่อไปก่อนที่ตัวเองจะดับลง จิตดวงใหม่จึงเป็นทายาทรับมรดกกรรมของจิตดวงที่เพิ่งดับไป ความจำและประสบการณ์ก็จะถูกส่งผ่านต่อเนื่องเป็นกระแสกันไปอย่างนี้ ในกระบวนการเกิดใหม่ในโลกหน้า จิตดวงสุดท้ายในชาตินี้ เรียกว่า “จุติจิต” เพราะเป็นจิต

ที่เคลื่อนจากภพออกจากร่างกายที่ปราศจากลมหายใจ ขณะที่จุติจิตดับลง มันได้ส่งพลังกรรมและผลกรรมของประสบการณ์ในชาตินี้ไปก่อให้เกิดจิตดวงใหม่ในร่างกายใหม่ เรียกว่า “ปฏิสนธิจิต” คือจิตที่เชื่อมโยงระหว่างชาตินี้กับชาติหน้า ในกระบวนการดังกล่าวนี้ จุติจิตที่ดับในชาตินี้กับปฏิสนธิจิตที่เกิดใหม่ในชาติหน้า จะเป็นดวงเดียวกัน ไม่ใช่ จะแตกต่างกันก็ไม่เชิง ส่วนประเด็นวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในศาสนาพราหมณ์ฮินดู และศาสนาเชน จะมุ่งไปที่วิธีการอนุমানเชิงเหตุผลหรือวิธีการแบบนิรนัยอย่างเดียว ในขณะที่พระพุทธศาสนาใช้วิธีการอ้างเหตุผลหลากหลายรูปแบบทั้งโดยใช้วิธีการทางตรรกศาสตร์แบบอินเดียและตรรกศาสตร์แบบตะวันตก คือใช้ทั้งวิธีนิรนัยและอุปนัย ซึ่งในงานวิจัยนี้ประมวลเป็นวิธีการอ้างเหตุผลที่แตกต่างกัน ๙ วิธี

ส่วนกลุ่มที่ปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้าในสังคมอินเดีย มีความคิดที่แตกต่างจากพระพุทธศาสนา กล่าวคือ จะปฏิเสธความมีอยู่จริงของโลกหน้า กลุ่มนี้มีแนวความคิดแบบวัตถุนิยม ประจักษ์นิยม และประสบการณ์นิยม มองความจริงทุกอย่างต้องพิสูจน์ให้เห็นประจักษ์ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ เท่านั้น สิ่งนอกเหนือจากนี้ไม่ใช่ความจริง คือยอมรับเฉพาะความจริงทางวัตถุเท่านั้น และมองจิตว่าเป็นผลผลิตของวัตถุ วิธีการอ้างเหตุผลเพื่อปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้า จะใช้วิธีการแบบ “อุปนัย” โดยการอ้างเหตุผลแบบประจักษ์นิยม ในขณะที่พระพุทธศาสนายืนยันความมีอยู่จริงของโลกหน้า ยอมรับความจริงทั้งทางวัตถุและทางจิต หรือทั้งรูปธรรมและนามธรรม และมองว่า การพิสูจน์ความมีอยู่จริงของโลกหน้าไม่อาจพิสูจน์ให้เห็นได้ด้วยวิธีการแบบประจักษ์นิยมที่อาศัยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ แต่เพียงอย่างเดียว เพราะโลกหน้าเป็นนามธรรม จะพิสูจน์ได้ก็ต้องอาศัยเครื่องมือทางจิต คือ “อภิญญา” เท่านั้น ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงเสนอวิธีการอ้างเหตุผลหลากหลายรูปแบบดังได้กล่าวมาแล้วเพื่อโต้แย้งความเห็นของกลุ่มต่างๆ

๕. วิเคราะห์ความเป็นเหตุเป็นผลของวิธีการ อ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

เมื่อวิเคราะห์วิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าของพระพุทธศาสนาเถรวาททั้ง ๙ วิธีการ ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นการอ้างเหตุผลที่สมเหตุสมผลหรือเป็นการอ้างเหตุผลที่ดีตามกรอบตรรกศาสตร์ตะวันตกและตามกรอบตรรกศาสตร์อินเดีย แม้จะยังไม่สมบูรณ์มากนักตามรูปแบบการอ้างเหตุผลแบบนिरนัยและอุปนัยก็ตาม เช่น การอ้างเหตุผลด้วยการนำเสนอกระบวนการแห่งหลักปฏิบัติสมุปปาตธรรม แม้จะอนุโลมจัดเข้าในกลุ่มการอ้างเหตุผลแบบนिरนัย แต่ก็ยังไม่ชัดเจนในองค์ประกอบของการอ้างเหตุผลที่สมเหตุสมผล (validity) ตามรูปแบบนिरนัยตะวันตก (deductive argument) ที่ต้องประกอบด้วยข้ออ้าง (premises) และข้อสรุป (conclusion) โดยมีหลักว่า ข้อสรุปที่เป็นจริงในการอ้างเหตุผลแต่ละครั้งต้องมาจากข้ออ้างมรยอมรับว่าเป็นจริง ถ้าข้ออ้างทุกข้อของการอ้างอิงเหตุผลเป็นจริงแล้วข้อสรุปก็จำเป็นต้องจริงด้วย หรือกล่าวสั้นๆ ว่า นिरนัยเป็นการอ้างเหตุผลที่ข้อสรุปเป็นจริงตามเงื่อนไขของข้ออ้าง ในขณะที่หลักการของปฏิบัติสมุปปาตธรรมเสนอหลักการกว้างๆ ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี” “เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี” เมื่อมีโลกนี้ แสดงว่ามีโลกหน้า เป็นปัจจัยส่งต่อกันไป เมื่อวิเคราะห์อาจไม่เป็นตามกรอบองค์ประกอบของตรรกศาสตร์นिरนัยตะวันตก แต่เมื่อมองในกรอบตรรกศาสตร์อินเดียซึ่งเป็นลักษณะการอ้างเหตุผลเฉพาะของฝ่ายตะวันออก นิยมใช้ในประเทศอินเดียทั้งในสมัยพุทธกาลและสมัยหลังพุทธกาล เช่น (๑) ประจักษ์ประมาณ เป็นการอ้างเหตุผลจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสโดยตรง หรือประสบการณ์ตรง รวมถึงประสบการณ์ที่เกิดจากการปฏิบัติทางจิตโดยตรงด้วย (๒) อนุमानประมาณ เป็นการอ้างเหตุผลแบบคิดหาเหตุผลโดยใช้ความรู้เดิมที่มีมาเป็นเกณฑ์แสวงหาความรู้ใหม่ (๓) อุปมานประมาณ การ-

อ้างเหตุผลโดยอาศัยความคล้ายคลึงกันของสองสิ่ง (๔) ศัพท์ประมาณ เป็นการอ้างเหตุผลโดยอ้างตำราหรืออ้างอิงบุคคลที่น่าเชื่อถือมาเป็นหลักฐาน โดยถือว่าตำราถูกต้อง คนสอนก็รู้ถูกต้อง (ฟิลิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์, ๒๕๔๓: ๒๔๓) เมื่อเปรียบเทียบกับตรรกศาสตร์ตะวันตก ประจักษ์ประมาณใกล้เคียงกับการอ้างเหตุผลแบบอุปนัยที่เน้นประสบการณ์และตัวอย่าง อนุमानประมาณใกล้เคียงกับการอ้างเหตุผลแบบนिरนัยที่เน้นเหตุผลทางความคิดที่เป็นระบบ อุปมานประมาณใกล้เคียงกับการอ้างเหตุผลเปรียบเทียบที่เน้นลักษณะที่คล้ายคลึงกันแล้วนำไปสู่ข้อสรุป ศัพท์ประมาณใกล้เคียงกับการอ้างเหตุผลแบบวิวรรณ์ คือ เน้นประสบการณ์พิเศษที่เหนือสามัญธรรมดา ดังนั้น ถือว่ามีความเหตุเป็นผลตามลักษณะตรรกศาสตร์แบบอินเดียที่เน้นการสื่อสารโดยใช้วิธีโต้แย้งแบบมีเหตุผลรองรับเพื่อให้ผู้รับสารบังเกิดความเข้าใจตามสิ่งที่ผู้ส่งสารนำเสนอ เป็นวิธีที่ยืนยันความถูกต้องของความคิด และหาเหตุผลมายืนยันประกอบให้ฝ่ายตรงกันข้ามเชื่อตาม อาจมีการยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น

๖. วิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อน

ในวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้ง ๙ วิธีนั้น สามารถมองทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนได้ดังนี้

๖.๑ จุดแข็ง

- ๑) เป็นหลักฐานโต้แย้งให้เหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒) เป็นหลักสร้างความมั่นใจและสร้างพลังศรัทธายิ่งขึ้นแก่ผู้เชื่อโลกหน้าอยู่แล้ว
- ๓) เป็นมาตรการทางศีลธรรมและจริยศาสตร์ในสังคม เป็นหลักประกันผลแห่งความดีความชั่วที่กระทำ

ว่ามีผลจริงแน่นอน และสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม ทั้งระยะสั้นและระยะยาว

๖.๒ จุดอ่อน

๑) การพิสูจน์เรื่องโลกหน้าด้วยจิต มักถูกโต้แย้งจากกลุ่มประจักษ์นิยม ด้วยเหตุผลที่ว่าถ้าเรื่องใดก็ตามแต่พิสูจน์ด้วยประสาทสัมผัสได้ เรื่องนั้นก็จริง เนื่องจากเรื่องโลกหน้าและนรกสวรรค์ที่พระพุทธศาสนาสอน ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นประจักษ์จริงด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ได้ ดังนั้น ฝ่ายประจักษ์นิยมจึงเห็นว่าโลกหน้าและนรกสวรรค์ไม่มีอยู่จริง

๒) การอ้างเหตุผลของพระพุทธศาสนายังไม่มีความสมบูรณ์ในกรอบตรรกศาสตร์เมื่อเปรียบเทียบกับกรณอ้างเหตุผลแบบตะวันตกที่ต้องประกอบด้วยรายละเอียดของข้ออ้างและข้อสรุป ในตรรกศาสตร์ตะวันตกจะให้ความสำคัญกับข้ออ้าง ถ้าข้ออ้างจริงหรือสมบูรณ์ ถือว่ามีความสมเหตุสมผลหรือเป็นการอ้างเหตุผลที่ดี ในขณะที่วิธีอ้างเหตุผลทั้ง ๙ วิธีของพระพุทธศาสนา แม้จะเข้าข่ายตรรกศาสตร์ตะวันตกทั้งแบบนิรนัยและอุปนัย แต่ยังมีรายละเอียดไม่สมบูรณ์นัก

๗. สร้างรูปแบบวิธีอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความเชื่อเรื่องโลกหน้า อาจจะไม่เป็นปัญหาสำหรับกลุ่มชาวพุทธผู้เชื่อศรัทธาในบัญญัติศีลธรรมของพระพุทธเจ้า ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นความจริง แต่ก็มีกลุ่มที่ไม่เห็นด้วย ไม่เชื่อในความมีอยู่ของโลกหน้า จึงปฏิเสธและโต้แย้งเรื่องโลกหน้า เมื่อจะประยุกต์วิธีการอ้างเหตุผลทั้ง ๙ วิธีมาใช้ในสังคมปัจจุบัน ก็สามารถสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่เพื่อใช้อธิบายความมีอยู่ของโลกหน้าแก่ทั้ง ๒ กลุ่มได้ดังนี้

๗.๑ รูปแบบวิธีอ้างเหตุผลแก่กลุ่มที่เชื่อโลกหน้า

รูปแบบนี้ควรเน้นกระบวนการจากปรโตโฆสะหรือวิธีการแห่งศรัทธาไปสู่กระบวนการโยนิโสมนสิการหรือวิธีแห่งปัญญา เป็นการให้เหตุผลเพื่อเน้นย้ำศรัทธาแก่ผู้ที่เชื่อโลกหน้าอยู่แล้ว ทำให้ศรัทธาเป็นศรัทธาอย่างมีเหตุผลต่อความมีอยู่ของโลกหน้า รูปแบบนี้จะเริ่มด้วยกลุ่มวิธีการอ้างเหตุผลประเภทปรโตโฆสะ แล้วนำเอากลุ่มวิธีการอ้างเหตุผลประเภทโยนิโสมนสิการอื่นๆ ประกอบซึ่งมีลักษณะการวิเคราะห์เชิงเหตุผลมากขึ้นเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า ดังนั้น **กลุ่มวิธีอ้างเหตุผลประเภทปรโตโฆสะ** ได้แก่ การอ้างเหตุผลด้วยตถาคตโพธิศรัทธาและด้วยทฤษฎีอภิญา ๖ วิธีใดวิธีหนึ่งหรือผสมผสานกัน **แล้วนำเอากลุ่มวิธีอ้างเหตุผลประเภทโยนิโสมนสิการ** มาอธิบายร่วม ได้แก่ การใช้การเปรียบเทียบ ประสพการณ์ ทฤษฎีสังสารวัฏ ทฤษฎีโลก ๓ ทฤษฎีกำเนิด ๔ ประโยชน์ของการปฏิบัติ และทฤษฎีกระบวนการ ตัวใดตัวหนึ่งหรือผสมผสานกัน

๗.๒ รูปแบบวิธีอ้างเหตุผลโต้แย้งแก่กลุ่มที่ไม่เชื่อโลกหน้า

รูปแบบนี้ควรเน้นการให้เหตุผลหรือสร้างวิธีการแห่งปัญญาเป็นจุดเริ่มต้นแก่กลุ่มผู้ไม่เชื่อโลกหน้า ซึ่งคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่มีแนวความคิดแบบวัตถุนิยมและประจักษ์นิยม ที่ให้ความสำคัญแก่วัตถุอย่างเดียว มองว่าจิตว่าเป็นเพียงผลผลิตของวัตถุ สิ่งใดที่พิสูจน์ให้เห็นประจักษ์แจ้งด้วยขอบเขตของประสาทสัมผัสไม่ได้ สิ่งนั้นไม่ใช่ความจริง ดังนั้น เมื่อจะสื่อสารความเชื่อเรื่องโลกหน้าอันเป็นสิ่งนามธรรมไม่สามารถสัมผัสได้ทางประสาทสัมผัสแก่กลุ่มที่ไม่เชื่อ จำเป็นอย่างยิ่งต้องใช้กระบวนการแห่งเหตุผลเชิงประจักษ์ ซึ่งในวิธีอ้างเหตุผลทั้ง ๙ ประการของพระพุทธศาสนานั้นควรเริ่มต้นด้วยวิธีการแห่งปัญญา โดยเริ่มจากกลุ่มวิธีการอ้างเหตุผลประเภทโยนิโสมนสิการเป็น

วิธีหลัก แล้วนำกลุ่มวิธีอ้างเหตุผลประเภทปรโตโมสะ ประกอบการอธิบายเพิ่มเติม กล่าวคือ เริ่มอธิบายด้วยกลุ่ม **วิธีการอ้างเหตุผลประเภทโยนิโสมนสิการ** คือ ทฤษฎี กระบวนการ ประโยชน์ของการปฏิบัติ ทฤษฎีกำเนิด ๔ ทฤษฎีโลก ๓ ทฤษฎีสังสารวัฏ ประสพการณ์ และการเปรียบเทียบ แล้วนำเอา**กลุ่มวิธีการอ้างเหตุผลประเภทปรโตโมสะ** คือ ทฤษฎีอภิญญา ๖ และตถาคตโพธิศรัทธา วิธีใดวิธีหนึ่งหรือผสมผสานมาอธิบายประกอบเพิ่มเติม เข้าไปอีก

๘. บทสรุป วิจารณ์ และเสนอแนะ

การพิสูจน์เรื่องโลกหน้าว่ามีอยู่จริงหรือไม่ จากหลักฐานทำให้เราทราบว่ามีคนในสังคมอินเดียสมัยโบราณ มีทั้งฝ่ายที่เชื่อและฝ่ายที่ไม่เชื่อ แต่ละฝ่ายก็มีการอ้างเหตุผลสนับสนุนความเชื่อของตนเอง พระพุทธศาสนาก็จัดอยู่ในกลุ่มที่เชื่อและยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า มีทัศนะว่าโลกหน้า นรกสวรรค์เป็นเรื่องนามธรรม เป็นสิ่งที่คัดค้านภาพทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ไม่สามารถเข้าถึงได้ พระพุทธศาสนาไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดของฝ่ายวัตถุนิยมหรือวิทยาศาสตร์ ที่มีแนวความคิดว่า สิ่งใดจะเป็นความจริง สิ่งนั้นต้องสามารถพิสูจน์ทดลองได้ด้วยประสบการณ์จากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกายเท่านั้น ถ้าไม่สามารถพิสูจน์ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ นี้ได้ สิ่งนั้นไม่ใช่ความจริง เป็นหลักการพิสูจน์ความจริงของฝ่ายวัตถุนิยมหรือวิทยาศาสตร์ พระพุทธศาสนาไม่เห็นด้วยกับฝ่ายวัตถุนิยม ด้วยเหตุผลว่า เห็นว่าโลกหน้าเป็นเรื่องนามธรรม หากนำเครื่องมือทางรูปธรรมไปพิสูจน์ ก็ไม่สามารถเห็นได้ คือใช้เครื่องมือในการพิสูจน์ไม่เหมาะสม จำเป็นต้องใช้เครื่องมือทางนามธรรม คือ “จิต” อันเป็นสิ่งสูงขึ้นไปกว่าประสาทสัมผัสทั้ง ๕ วิทยาศาสตร์มีข้อจำกัดศึกษาเฉพาะเรื่องที่เป็นวัตถุหรือรูปธรรมเท่านั้น ส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิตใจหรือนามธรรมนั้น พันวิสัยเกินกว่าที่วิทยาศาสตร์จะพิสูจน์ให้ยอมรับได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง

อาณาจักรแห่งสติปริมาณเป็นพรมแดนของวิทยาศาสตร์ ส่วนอาณาจักรแห่งคุณค่าทางจิตใจเป็นพรมแดนของศาสนา ความรู้ทางวิทยาศาสตร์สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ บางครั้งวิทยาศาสตร์ต้องอาศัยอุปกรณ์เทคโนโลยี เช่น กล้องจุลทรรศน์ หรืออุลตราซาวนด์เข้าช่วย พิสูจน์ เป็นเพียงการขยายวิสัยความสามารถของประสาทสัมผัสเท่านั้น

ความรู้ทางศาสนาโดยเฉพาะเรื่องโลกหน้า นรก สวรรค์ เป็นสิ่งมีอยู่เหนือการพิสูจน์ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ จึงต้องอาศัยสัมผัสที่ ๖ หรือ “อภิญญา” จะสัมผัสโดยตรงกับความรู้ทางศาสนา จนเกิดความรู้ที่เรียกว่า intuition หรือความรู้ที่เกิดโพล่งขึ้นจากภายใน สำหรับผู้ยังไม่ได้ ฅานสมาบัติหรืออภิญญา ย่อมไม่มีประสบการณ์ตรงในทางศาสนา พระพุทธศาสนา มองว่า จิตหรือวิญญาณมีจริง โลกหน้ามีจริง และการปฏิบัติปฏิบัติของจิตวิญญาณเหล่านั้น เป็นสิ่งที่อาจเห็นได้ด้วยตาทิพย์ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงมี จุตูปปาตญาณ คือหยั่งรู้การจุติและอุบัติของจิตวิญญาณต่าง ๆ มนุษย์ปุถุชนทั่วไปไม่อาจพิสูจน์เรื่องนี้ได้เพราะยังไม่มีตาทิพย์ ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจึงฝากศรัทธาไว้กับ คำสอนของพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกอื่น ๆ ที่ท่านเห็นด้วยตาทิพย์ของท่านแล้วประกาศสั่งสอนเรื่องโลกหน้า

การจะตอบปัญหาเรื่องโลกหน้าให้ชัดเจนที่สุด เราจำเป็นต้องศึกษาทฤษฎีอื่นๆ ประกอบด้วย ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้เสนอทฤษฎีที่เป็นวิธีอ้างเหตุผลทั้ง ๙ วิธี เป็นหลักในการพิจารณาประกอบ การนำทฤษฎีหลายทฤษฎีมา เชื่อมต่อกันอย่างนี้ เป็นคำตอบยืนยันได้ว่า โลกหน้าและนรก สวรรค์มีจริง เราได้ทราบแล้วว่า โลกหน้า สัตว์นรก และ เทวดา เป็นหมู่สัตว์ในโอปปาติกะ เป็นผู้มีกายละเอียด เป็นกายทิพย์ นอกจากพระอรหันตบุคคลผู้ได้อภิญญา ๖ และ ปฏิสัมภิกขา ๔ หรือปุถุชนผู้ได้อภิญญา ๕ แล้ว คนธรรมดาทั่วไปไม่สามารถมองเห็นได้ เพราะขาดองค์ประกอบที่เหมาะสม คือ “ทิพยจักขุ” ซึ่งเป็นญาณพิเศษ การนำเสนอวิธีแห่งตาทิพย์

ในพระพุทธศาสนาเป็นการนำเสนอทางเลือกที่เป็นไปได้ เปิดโอกาสให้พิสูจน์ความมีอยู่ของโลกหน้า ไม่ด่วนสรุปทางออกเหมือนแนวความคิดฝ่ายวิทยาศาสตร์ที่ปฏิเสธทางเลือกอื่น การอ้างเหตุอภินิหารหรือตาทิพย์ เป็นเครื่องยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าและนรกสวรรค์ ความรู้ที่ได้จากตาทิพย์เป็นความรู้พิเศษซึ่งคนธรรมดาไม่อาจมีส่วนร่วม ท่านผู้มีตาทิพย์จะหมดความสงสัยเรื่องความมีอยู่ของโลกหน้า แต่สำหรับผู้ไม่มีประสบการณ์ทางศาสนาในระดับตาทิพย์ ย่อมมีความสงสัยในเรื่องโลกหน้าหรือนรกสวรรค์เป็นธรรมดา

แม้พระพุทธศาสนาจะยืนยันความมีอยู่จริงของโลกหน้า ด้วยวิธีการอ้างเหตุผลและหลักฐานต่างๆ แต่ถึงกระนั้นก็ยังมิได้เห็นแตกต่างออกไปหรือเห็นตรงกันข้ามว่าเป็นสิ่งไม่จริง ในประเด็นดังกล่าวนี้พระพุทธศาสนาก็คำนึงถึงบุคคลผู้มีปัญญาและเน้นหนักไปทางเหตุผลเชิงประจักษ์เช่น พระเจ้าปายาลิ เป็นต้น จะพบว่ามีหลักฐานหลายแห่งยืนยันว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องโลกหน้าอย่างเป็นกลางๆ ว่าถ้าเชื่อโลกหน้าแล้วจะมีผลต่อชีวิตอย่างไร ถ้าไม่เชื่อแล้วผลจะเป็นอย่างไร และทรงแนะนำว่าผู้เชื่อโลกหน้าจะได้รับผลดีมากกว่า จะได้รับผลดีฝ่ายเดียวไม่มีทางเสียหายแต่อย่างใด เป็นความอุ่นใจที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้เชื่อและปฏิบัติตาม ดังเช่นในเกสปุตติสูตรหรือกาลามสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงความอุ่นใจสบายใจ ๔ ประการที่เกิดจากความเชื่อเรื่องความมีอยู่ของโลกหน้า ได้แก่ ๑) ถ้าโลกหน้ามีอยู่จริงเราทำดีแล้ว ก็จะได้ไปสวรรค์แน่นอน ๒) หากโลกหน้าไม่อยู่จริง เราก็ไม่เดือดร้อนในโลกปัจจุบัน ๓) หากเราไม่ทำบาปเลยก็จะไม่เดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และ ๔) เมื่อการทำบาปแล้วไม่เป็นบาป หากเราไม่ทำบาปเสียแล้วเราก็ไม่เดือดร้อน คนอื่นก็ไม่เดือดร้อน พระสูตรทั้งสองนี้เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อความเชื่อเรื่องโลกหน้าและนรกสวรรค์ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับบุุชชนทั่วไปที่ยังไม่มีศรัทธา

เห็นความมีอยู่จริงของโลกหน้าได้ โดยให้ข้อคิดว่า หากนรกมีจริง และเราเป็นฝ่ายกุศล มุ่งทำความดี เราก็ไม่ต้องไปตกนรก ไม่ต้องไปรับผลร้าย และจะได้ไปสวรรค์ ได้รับผลดีเป็นกำไรเพิ่มเติมขึ้น แต่หากว่า เราเป็นฝ่ายอกุศล คำความชั่วเพราะอำนาจของความโลภโกรธหลง ก็ไม่เป็นผลเกื้อกูลแก่จิตใจ และเป็นการเบียดเบียนสังคม ผลเสียก็เกิดขึ้นในโลกตั้งแต่ชาตินี้ เมื่อตายไป หากนรกสวรรค์มีจริง เราก็ไม่ได้ไปสวรรค์ แต่ต้องไปนรกแน่นอน ก็เป็นอันว่าเสียผลทั้ง ๒ ด้าน ดังนั้น ความเชื่อเรื่องโลกหน้าและนรกสวรรค์จึงเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ แม้ไม่ต้องใช้ศรัทธา ว่าตามหลักเหตุผลและประโยชน์ ก็ควรทำความดีละเว้นความชั่ว ยึดมั่นในความเชื่อเรื่องโลกหน้าและปฏิบัติตามคำสอนที่สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องโลกหน้า

จากการนำเสนอเนื้อหาทั้งหมดผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่าในสภาพสังคมปัจจุบัน ความเชื่อเรื่องโลกหน้าและกฎแห่งกรรม มีแนวโน้มที่ลดความหนักแน่นลงไปเรื่อยๆ ชาวพุทธที่มีโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ มองว่าอะไรที่ไม่สามารถพิสูจน์หรือทดลองให้เห็นจริงด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ แล้ว สิ่งนั้นมักถูกมองว่าเป็นเรื่องเหลวไหล เป็นเรื่องไสยศาสตร์ ไม่มีความเป็นจริงในเชิงประจักษ์ หรือไม่สามารถนำมาอธิบายได้ ทำให้การสอนเรื่องโลกหน้าและกฎแห่งกรรมเป็นเรื่องที่ทวนกระแสของคนปัจจุบันโดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นและคนรุ่นใหม่ซึ่งมีแนวความคิดไปในทางไม่เห็นด้วยกับผลแห่งกรรม เช่นคำพูดที่ว่า “ทำดีไม่เห็นได้ดี ทำชั่วได้ดีมีถมไป” “ทำความดีไม่เห็นให้ผลอะไรเลย” เหล่านี้ล้วนเป็นกระแสความคิดของคนปัจจุบันที่มุ่งเน้นผลลัพธ์ให้เห็นเป็นประจักษ์ เมื่อสอนเรื่องโลกหน้าและกฎแห่งกรรมในระยะยาวแล้ว ก็เป็นเรื่องที่ผู้คนมักไม่สนใจ ดังนั้น หากมีการนำวิธีอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าทั้ง ๔ ประการ ที่ผู้วิจัยได้สร้างเป็นรูปแบบวิธีอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนา เถรวาททั้ง ๒ รูปแบบ ไปประกอบการเรียนสอนเรื่องโลกหน้า

และกฎแห่งกรรมแล้ว ก็น่าจะเป็นแรงเสริมสร้างศรัทธา ความเชื่อโลกหน้าอย่างมีเหตุผลประกอบ เหมาะกับสังคม ปัจจุบันซึ่งอยู่ท่ามกลางกระแสวิทยาศาสตร์ ให้เป็นสังคมที่ประกอบด้วยศรัทธาและมีปัญญากำกับ มีความเชื่ออย่างมีเหตุผล องค์การที่เกี่ยวข้องทางพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็น สถาบันสงฆ์ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรมการศาสนา มหาวิทยาลัยสงฆ์ นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา เป็นต้น ควรร่วมกันจัดสัมมนาทางวิชาการหาทางประยุกต์วิธีการอ้างเหตุผลและรูปแบบวิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท รวมทั้งนำหลักฐานจากพระสูตร เช่น ปายาสีสูตร เป็นต้น จัดทำเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนโลกหน้าและกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องโลกหน้าอย่างเป็นสัมมาทิฐิ ถือเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาและประยุกต์หลักพุทธธรรมแก่ผู้คนในสังคมร่วมสมัย

อนึ่ง ผู้เขียนมองว่าจากประเด็นเรื่องโลกหน้านี้ สามารถนำบางประเด็นไปสู่การวิจัยให้ชัดเจนยิ่งขึ้นได้ เช่น

หากได้มีการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบตรรกศาสตร์อินเดียในชั้นรายละเอียด ไม่ว่าจะเป็นพัฒนาการตรรกศาสตร์แต่ละยุคสมัย รูปแบบการอ้างเหตุผลในสังคมอินเดียตั้งแต่สมัยพุทธกาลและหลังสมัยพุทธกาล จะทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับตรรกศาสตร์อินเดียที่ชัดเจน อันจะเป็นประโยชน์ต่อศึกษาวิเคราะห์พระพุทธศาสนาเชิงวิชาการอย่างยิ่ง เช่น เปรียบเทียบกับตรรกศาสตร์ตะวันตกด้วยแล้ว ก็จะทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่มองเห็นความเหมือนกันและความแตกต่างกันระหว่างตรรกศาสตร์ตะวันออกกับตรรกศาสตร์ตะวันตกว่าเป็นอย่างไร หรือศึกษาเปรียบเทียบเรื่องโลกหน้าในพระพุทธศาสนากับโลกหน้าในศาสนาคริสต์หรือศาสนาประเภทเทวนิยมอื่นๆ เพื่อให้ทราบชัดว่ามีความเหมือนกันและความแตกต่างกันอย่างไร กระบวนการเกิดใหม่จากโลกนี้ไปสู่โลกหน้ามีรูปแบบอย่างไร มีหลักคำสอนและหลักปฏิบัติอย่างไรต่อความเชื่อเรื่องโลกหน้า และมีอิทธิพลต่อสังคมอย่างไรบ้าง อันจะเป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจเกี่ยวกับโลกหน้าของศาสนาที่ต่างกันได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- ปิฎกจุฬากัณฑ์, พระมหา. ๒๕๓๖. **มิลินทปญญา**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (พิมพ์เนื่องในงานฉลองพระชนมายุ ๘๐ พรรษา สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก). / Pitakaculabhaya, Phra Maha. 1993. **Milindapanha**. Bangkok: Mahachulalongkomrajavidyalaya University Press.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕. **มหาจุฬาเตปิฎก**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย. / Mahachulalongkomrajavidyalaya. 1992. **Pali Tipitaka**. Bangkok: Mahachulalongkomrajavidyalaya University Press.
- _____. ๒๕๓๒. **มหาจุฬาอฏฐกถา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย./_____. 1989. **Pali Atthakatha**. Bangkok: Mahachulalongkomrajavidyalaya University Press.
- _____. ๒๕๓๙ ก. **มหาจุฬาฎีกา**. กรุงเทพฯ: วิญญาน./_____.1996 a. **Pali Tika**. Bangkok: Vinyan.
- _____. ๒๕๓๙ ข. **มหาจุฬาปกรณ์วิเสส**. กรุงเทพฯ: วิญญาน./_____.1996 b. **Pali Pakaranavisesa**. Bangkok: Vinyan.
- นงเยาว์ ชาญณรงค์. ๒๕๓๘. **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง./Nongyao Channarong. 1995. **Patya India**. Bangkok: Ramkhamhaeng University Press.
- ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระ. ๒๕๔๑. **พุทธธรรม**. (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย./Dhammapitaka (Prayut Payutto), Phra. 2003. **Phutthatham**. 7th reprinted. Bangkok: Mahachulalongkomrajavidyalaya University Press.
- ประพันธ์ ศุภสร. ๒๕๕๐. **ศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการแห่งการตอบปัญหาเรื่องกรรมกับอนัตตาในพระพุทธศาสนาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย./Praphan Suphasom. 2007. **A Critical Study of the Development of Answering the Question Concerning Karma and Anatta in Theravada Buddhism**. M.A. Thesis in Buddhist Studies, Mahachulalongkomrajavidyalaya University.
- ปรุฑม์ บุญศรีตัน. ๒๕๕๒. **หลักพระพุทธศาสนา**. เชียงใหม่: มรดกล้านนา./Parud Boonsriton. 2009. **Lak Phra Phutthasasana**. Chiangmai: Moradok Lanna.
- ปุย แสงฉาย. ๒๕๑๘. **มิลินทปัญหา ฉบับพร้อมด้วยอรรถกถาฎีกา**. กรุงเทพฯ: ลูก ส. ธรรมภักดี./Pui Saengchay. 1975. **Milindapanha Chabap Promduay Athhakatha Tika**. Bangkok: Luk S. Dharmabhakdi.
- พิสิฐ โคตรสุโพธิ์. ๒๕๔๓. **ทฤษฎีความรู้**. เชียงใหม่: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่./Phisit Kotsupho. 2000. **Thritsadi Khwamru**. Chiangmai. Faculty of Humanity, University of Chiangmai.

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย./Mahachulalongkornrajavidyalaya. 1996. **Thai Tipitaka**. Bangkok:
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Coward, Harold. 1995. **Life after Death in World Religions**. Delhi: Sri Satgura.
- Stevenson, Ian. 1974. **Twenty Cases Suggestive of Reincarnation**. Charlottesville: University Press of
Virginia.
- _____. 1975. **Cases of The Reincarnation Type**. Charlottesville: University Press of Virginia.